

P.R.F.K

№ II. 73. Pasaden
Gedung

AZ
EVANGYÉLIOM VÉRTANUI

A MAGYAR EVANGYÉLIOMI PROTESTÁNS EGYHÁZ
GYÁSZÉVTIZEDÉBEN.

EGYKORU KÉPEKKEL KÖZZÉTESZI

BALOGH ELEMÉR

pozsonyi ev. ref. keresztyén lelkész.

POZSONY 1900.

WIGAND F. K. KÖNYVNYOMDÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA.

Ajánlás.

könyvecske érdemes szerzője arra kért, hogy ajánlást írjak művéhez. Megteszem édes örömet, bár jól tudom, hogy minden munka maga magát ajánlja legjobban. — De megteszem, mert magában a felszólításban ama szellemi közösség, egység s testvériség érzetének megnyilatkozását látom, a mely hitvalló és vértanu apáinkat egykoron jó és balsorsban mindég áthatotta, egybefűzte. Mikor a gályarabságból kiszabadított evangyéliomi lelkészek megmentőjüknek Ruyter admirálisnak hajójára léptek, ez a haló poraiban is örökre áldott nemes és nagy lelkű férfiú többek közt eme szavakat intézte hozzájuk: „Eddig együtt szenvedtetek, ezen-tul együtt dolgozzatok!” És együtt dolgoztak. — Hitvalló őseinknek méltatlan utódai volnánk, ha mi azt az ő közös munkájukat és nemes harczukat közösen folytatni vonakodnánk. — Vajha e könyvecske ezt a meggyőződést evangyéliomi protestáns anyaszentegyházunk minden egyes tagjában meggyökereztetné! — Vajha az apáknak szívét a fiak-hoz fordítaná! — Ez lenne Balogh Elemér hittestvérem és barátom könyvecskéjének legjobb, Isten lelkével az élők szívébe irt ajánlása, ez lenne az ő valóban kiváló buzgóságának, sok s nagy fáradozásának legszebb s legédesb jutalma. És én meg vagyok arról győződve, hogy emez ajánlás és jutalom el nem marad. Egyházunknak gyászos évtizedét evangyéliomi népünk számára az övénél hivatottabb kéz nem jeleníthette meg. Odaadó szeretettel, szinte aprólékos

gonddal gyűjtötte össze ő itthon és külföldön a szerte szórt adatokat s hitvallóink s vértanúink lelkét szólaltatja meg és beszélteti hozzánk! S a mellékelt korhű képecskéket nézve, szinte szemünk előtt vonulnak el s mélyen lelkünkbe vésődnek ama megrendítő, hitben s egyházszeretetben erősítő gyászos események. — És a gyalázat, melylyel apáinkat illették, s a gyűlölet, melylyel őket környülvették, multtá válik s a véren és gyáson át csak az ő dicsőségüket, csak az ő Isten s emberszeretetüket szemléljük. Ez az ő megdicsőülésük. — S az írónak dicsősége, hogy a hitvallók és vértanúk történetét elbeszélve, az ő szellemüket kelti fel a sírból s lopja be szívünkbe. Nem az ő ellenségnek gyűlöletére, hanem az ő gyűlölködésüknek meggyűlölésére tanít minket. — És megtanít e kívül még egy nagy dologra. — Nézzétek meg azt a képet, melyet könyvecskéje címlapjára helyezett. Két lelkész egymáshoz kötözve! Egyik református, másik evangélikus, egyik kálvinista, másik lutheránus! — Bilincs köti össze őket. Az ellenség rakta rájuk; de a gyűlölet bilincsből örök testvéri szeretet köteléke lett s őket látva érezzük, hogy e kötelék ma is összetart, egyesít! — Vajha e kötelék soha se is szakadna szét! Vajha nap-nap után mind erősbbe s közös édes anyánk, drága hazánk és egyházunk nagyságának forrásává válnék. — Ezt adja a kegyelem Istene! Ezt munkálja e kis könyvecske által is.

Pozsony, 1900.

szeptember 10-én.

Dr. Masznyik Endre,

ev. theol. akad. igazgató.

A gyászévtized kezdete.

Eszter VII. 4. Eladattunk, én és az én nemzetségem, hogy kipusztítsanak, megöljenek s eltöröljenek minket.

Emberi természetünkben fekszik, hogy a veszteség fáj, s amit elvesztettünk, iparkodunk visszaszerezni. A római katolikus egyház a reformáció által nagyon sokat veszített tekintélyéből és hívei számából. Ezt a veszteséget szerette volna visszaszerezni, mivel azonban híveinek visszaszerzése érvelessel, szép szerével nem ment, ahol csak tehetett, erőszakkal iparkodott téríteni. Ehhez a keresztyéntelen eljáráshoz folyamodott a római katolikus egyház Magyarországon is, különösen a gyászévtized alatt.

A magyarországi evangyéliomi egyházak történetében az 1671. esztendőől az 1681. esztendőig terjedő időközt gyászévtizednek szokták nevezni. Hamarosan meggyőződhetünk felőle, hogy joggal!

Már a gyászévtizedet megelőző időben sem volt evangyéliomi egyházainknak irigylésre méltó helyzete. Pázmán Péter esztergomi érsek már 1618-ban úgy nyilatkozott „hogy immár nem kell tovább halasztani az eretnekek kigyomlálását, mert jobb, ha az országot farkasok és rókák lakják, hogysé eretnekek.

Nem őrajta mult, hogy óhajta meghiusult. Az isteni gondviselés időről időre hatalmas férfiakat támasztott szent ügyünk védelmére. Bocskai István és Bethlen Gábor ilyen férfiak voltak, akik az evangyéliomi egyházakat megvédték az ellenség ellen és jogainkat országos törvényekkel biztosították. De mikor Bethlen meghalt, s a Rákóczyak hatalma meggyengült, ellenségeink az országos törvényeket semmibe se vették, és hitsorsosaink két főkincsét: vallását és hazafiságát szünet nélkül a legdurvábban támadták. S hogy ennek az igazságtalan eljárásnak mentsége legyen a világ előtt, Bársony György címzetes nagyváradi római katolikus püspök egy kis könyvet irt, amelyben azt akarta bebizonyítani, hogy az evangyéliomi egyházak vallás-szabadságát biztosító törvényeket nem kell megtartani, mert azokat azzal a föltétellel alkották, hogy belőlük a római katolikus egyháznak sérelme ne essék, már pedig a protestánsok létezése a római katolikus egyházra nézve ugyancsak sérelmes.

Ha ez az okoskodás helyes volna, ma is egytől egyig megölnétnének bennünket elleneink Istennek és a keresztyén szeretetnek nagyobb dicsőségére.

A mi ellenségeink törekvését Kollonics bécsujhelyi római katolikus püspök röviden így fejezte ki: „Magyarországot előbb rabbá, azután koldussá, végre katolikus-sá fogom tenni!“ Szóval vallási és politikai szabadságunkat akarták elvenni.

A magyar vallási és politikai szabadságnak az evangyéliomi lelkészek hűséges őrállói voltak. Őket

kellett tehát láb alól eltenni, mert igaz az: „Megverem a pásztort, és elszéledoznek a nyájnak juhai.“ Mát. XXVI. 31. S hogy ezt elérjék, pokoli tervet eszeltek ki ellenségeink, amely tervről Széchényi György kalocsai érsek így nyilatkozott: „a magyarországi evangyélíkusok számára oly hurok készült, amelyet ha nyakukba ránthatunk, soha többé az evangyéliomi vallás e hazában lábára nem áll.“ Lássuk, mi volt e gonosz Hámánok terve!

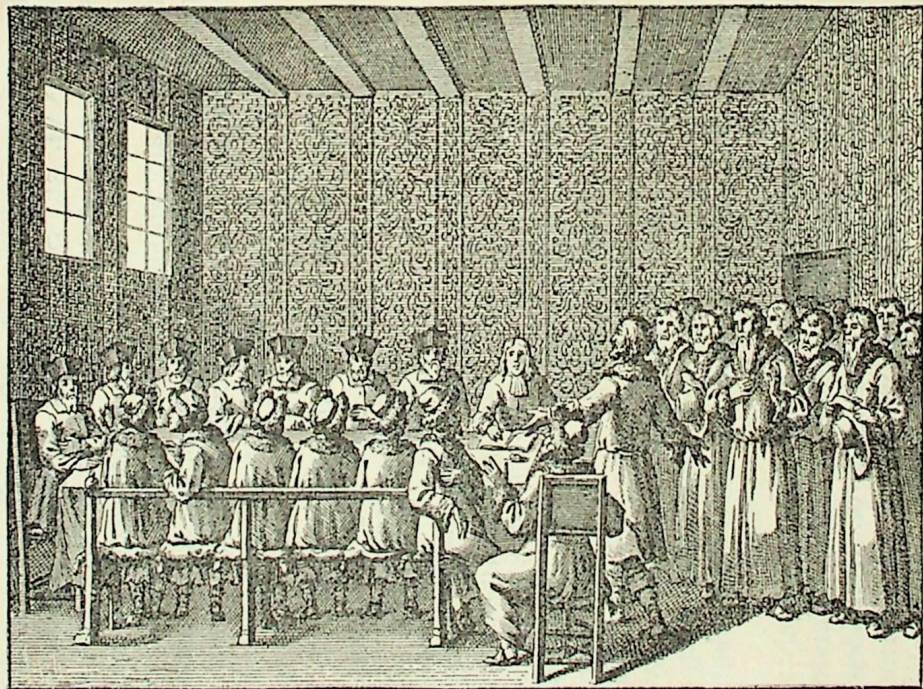
A pozsonyi vértörvényszék.

CIX. Zsolt. 2—4. A gonosznak szája és az álnokságnak szája felnyílt ellenem, hazug nyelvel beszélnek én velem. És körülvesznek engem gyűlölséges beszédekkel és ostromolnak engem ok nélkül.

Szeretetemért ellenkeznek velem, én pedig imádkozom.

Jóllehet I. Lipót uralkodása alatt már mintegy száz esztendeje telt el annak, hogy Francziaországban a róm. katolikusok az evangyéliumi reformált vallású híveket Bertalan éjszakáján orozva legyilkolták; de ez a száz esztendő nem volt elég arra, hogy a művelt világ ezt a hóhérlást elfelejtse és megbocsássa.

Nem felejtették el, hogy XIII. Gergely pápa, amint ezen borzasztó tettnek hírért vette, hálaistentiszteletet tartatott, Rómát kivilágíttatta, ágyúdörgés és harangzúgás között fényes egyházi körmenetet rendezett s emlékpénzt veretett ezen felirattal: Hugonottorum strages, evangyélíkusok vesze-

Isten szolgái a pozsonyi vértörvényszék előtt.

delme. A művelt világnak emiatt érzett undora megtanította a róm. katolikus főpapokat, hogy ezentúl óvatosabbak legyenek a hóhérlások intézésében. A magyarországi róm. katolikus főpapok is ehez szabták magukat és midőn a protestánsok ellen felléptek, utat módot kerestek arra, hogy legalább a világ előtt törvényes színezete legyen eljárásuknak. E végből az üldözésnek jogalapot kellett keresni. Ez a jogalap az volt, hogy a magyarországi prot. papok és egyházi emberek, a vádlevél szerint részesei voltak a Vesselényiféle összeesküvésnek. Megidézték tehát őket az 1673. esztendő szeptember 25-ére Zólyom, Turóc, Liptó megyékből s a bányavárosokból a pozsonyi rendkívüli törvényszék elé, amelynek elnöke Szelepcsényi primás, tagjai pedig római katolikus főpapok és főurak voltak. A felhozott vádak alól a megjelent 33 evangyéliomi lelkész hiába tisztázta magát, mert bíráik már maguk között előre kicsinálták, hogy őket a lelkészkedéstől eltiltják, vagy az országból való kivándorlásra kényszerítik, s csakugyan addig ijesztgették, gyötörték őket, míg egy írást — reverzálist — alá nem irtak, amelyben kötelezték magukat a kivándorlásra vagy a hivatalról való lemondásra.

Erre a nem várt sikerre vérszemet kapott a bíróság, s Szelepcsényi most már az egész ország evangyéliomi lelkészeit és tanítóit megidézte a pozsonyi vértörvényszék elé 1674 márczius ötödikére. A megidézettek közül megjelent 80 evangyéliomi református és 256 ágostai hitvallásu evangélikus egyházi férfiú.

A pozsonyi vértörvényszék főbb tagjai ez alkalommal egyházi részről a következők voltak: Szelepcsényi György primás, Széchényi György kalocsai érsek, Pálffy Tamás nyitrai püspök, Kollonics Lipót bécsujhelyi püspök, Sennyei István veszprémi püspök stb.; világi részről: Forgách Ádám országbíró, Pálffy Miklós koronaőr, Pálffy János Antal kir. táblai ülnök, Morócz István pozsonyi alispán, Majláth Miklós kir. ügyész stb. „A kormány intése következtében a vallás egészen kimaradt a vádból s csak az összeesküvésben való állítólagos részvétel volt a cím, amelynek alapján keresetet indítottak ellenök. A bizonyítékok igen alaposak voltak: Vitnyédinek két levele Bethlen Miklóshoz és és Keczer Ambrushoz, s egy állítólagos levelük a papoknak — melyeknek? azt sohasem mondták meg — a budai basához, amelyben 50,000 forintot ígérnek neki arra az esetre, ha minél több kathólikus papot elfognak a törökök.“

„Ha az utóbbi levél létezett, csak koholt lehetett, annyira észellenes. De még ha valósággal írták volna is, akkor is csak egy-két embert terhelhetett, nem egy egész osztályt. A mit pedig Vitnyédy leveleiből lehetett a protestánsokra vonatkozólag megtudni, az olyan volt, hogy hasonló alapon minden magyar kathólikus papot, vagy legalább is Szelepcsényit, Széchényit, Pálffyt, a bizottság legelőkelőbb bírát el lehetett volna ítélni.“ (Szalay.)

A törvényszék vádját Majláth közvádlo olvasta fel. A vád ellen a lelkészek ügyvédjei oly szemmel

láthatólag mutatták ki védenczeik ártatlan voltát, hogy még a bírák közül is felállott Forgách Ádám és Zichy István és a vádlottak ártatlansága mellett tettek tanubizonyságot. A primás annyira röstelte e két igaz embernek nyilatkozatát, hogy semmi áron sem engedte meg azt a jegyzőkönyvbe felvételni, mire a törvényszék a megjelent lelkészeket és tanítókat fej-, jószág és becsület vesztésre ítélte.

Ezt az ítéletet azonban nem azért hozták meg, hogy végrehajtsák, hanem hogy megrémítsék a szegény vádlottakat. Számításukban nem is csalódtak, mert — sajnos — sokan akadtak a lelkészek közül, a kik aláírtak egy olyan nyilatkozatot, a melyben kötelezték magukat lelkészi hivataluk letevésére avagy arra, hogy külföldre vándorolnak. A legnagyobb rész azonban állhatatos maradt és nem hozott szégyent magára és egyházára. Midőn ezeket hasztalan fenyegették és bántalmazták, Kollonics türelmetlenül kérdezte Séllyei István, pápai evangyéliumi református püspököt: „Miért nem akartok aláírni?“ Ez így felelt neki határozottan: „Mert nem lettünk semmi bizonyíték által meggyőzve; el vagyunk ítélve, az igaz, de arra nem vagyunk kötelesek, hogy az ellenünkben jogtalanul és méltatlanul hozott ítélethez helyeslésünkkel járuljunk. Különben is az aláírással csak arra törekeshetnek, hogy mi egy néhányan eladjuk vallásunknak és országunknak szabadságát, melyet a mi eleink sok vérük hullásával szereztek és elviselhetlen iga alá vessük mind eklézsiáinkat, mind országunkat. Isten mentsen, hogy a mi igaz és tiszta vallásunkat

aláírásunkkal megsemmisítsük e hazában, hogy azt gyűlöltté tegyük ellenségeink előtt és okot szolgál-tassunk nekik vallásunk megvetésére és ócsárlására.“

Miután az állhatatosokat hónapokon át hiába próbálták a főpapok, főurak és a jezsuiták ijesztés-sel, kecsegtetéssel, fenyegetéssel és ígéretekkel hitük-ben megtántorítani, a halálos ítéletet megváltoztatták és őket különféle börtönökbe szállították el, hogy ott megkezdjék azokat az irtóztató szenvedéseket, a melyekre a világtörténelemben kevés példát lehet találni.

Hitvallóink a börtönökben.

Ézs. XLI.: 22: Bilincsbe verve
tömlöczben mindnyájan és fogházakban
rejtettek el, prédává lettek és nincs
szabadító!

Hála az isteni gondviselésnek, nemcsak a Szent-írásban lehet a hithűsége gyöngyörű példákat találni. Azok a mi dicső eleink is, a kik Pozsonyban nem hagyták magukat eltántorítani, így szóltak Pállal: „Én nemcsak megkötöztetni, hanem meg-halni is kész vagyok az Úr Jézus nevéért.“ Halálra szántan indultak el, bilincsekbe veretten Pozsonyból a berencsi, komáromi, lipótvári és kapuvári eber-hardi és sárvári börtönökbe.

A berencsi börtönbe Séllyei István, pápai ev. ref. püspök, Miskolczy Mihály, füleki Bátorkeszy István veszprémi, Czeplédy Péter lévai ev. ref. lelkészek és Lányi György korponai ág. h. tanító jutottak Stomfán, Szeniczen keresztül s a

berencsi vár magas és meredek hegyére csak nagy kinnal tudtak felmászni, a hol a legrondább földalatti börtönbe zárták őket. Maga a várparancsnok is megsokalta az Úr szolgálainak e förtelmes helyen való szenvedését és Kollonics püspököt arra kérte, enyhítse e férfiak gyötrelmét, mert másképp idő-nap előtt elpusztulnak. Az embertelen püspök így felelt: „Ne aggodalmaskodjál ezek halála miatt; lesz még annyi föld a berencsi határban, a hova el lehet őket temetni.“ A berencsi várban tehát tovább kellett szenvedniök s a legdurvább munkát is végezniök, mert üldözőik azt hitték, hogy ez a sok gyötrellem megtöri őket. Nagyon csalódtak. A térítvényt egy esztendei szenvedés után is ily szavakkal utasította vissza Séllyei: „Azt gondoljátok, gyermekek vagyunk. Mi kimondánk határozott akaratunkat és akármit csináltok velünk, abban meg is maradunk.“ Erre Alsó-Ausztriába Schottwienbe vitték őket, hol ismét találkozni fogunk velük elbeszélésünk folyamán.

A komáromi Csillagvárba Pozsonyból a Dunán 19 ág. h. ev. és 1 ev. ref. lelkészt szállítottak az elítéltek közül, a hol török hadi foglyokkal együtt a legsötétebb tömlöczbe helyezték el őket. Itt oly borzasztó szenvedések vártak rájuk, a melyek terhe alatt 17 közülök hitében megtántorodott. Kaptak jutalmul olvasót, meg egy néhány garast. Zsedényi István, Bugány Miklós ág. hitval. ev. és Köpeczy A. Balázs ev. ref. lelkészek azonban hűek maradtak hitükhöz és zúgolódás nélkül hordták a követ, ásták a sánczot, hordták a szemetet hajnaltól késő estig,

télen-nyáron, étlen-szomjan. Drahosóczy András várparancsnok hiába szólította fel őket, hogy legyenek róm. kathólikussá. Köpeczi férfiasan vágott neki vissza: „Mi nyugodtak vagyunk azon tudatban, hogy a kegyelmes Isten gondot visel ránk s csak arra törekszünk, hogy Istenhez való bizodalmunkat, hűségünket és jó lelkiismeretünket sértetlenül megőrizzük.“ Miután a parancsnok látta, hogy velük nem boldogul, 1675. márcz. 10-én Lipótvárra vitte őket.

A Vág mellett épült Lipótvárra (Nyitra m.) szállították a legtöbb elítéltet Pozsonyból, nevezetesen: 21 ev. ref. lelkészt és 14 ág. h. ev. lelkészt. Felügyelőjük egy Kellio Miklós nevű ember volt, a ki ugyan a Jézus társaságához tartozónak, jezsuitának vallotta magát, de a keresztyén vallás ellen való véték lenne azt állítani, hogy Kellio Jézustól tanulta, a mit szegény vértanuinkkal elkövetett. Még csak kigondolni is mesterség lenne másnak oly kínzásokat, a melyeket ez a Kellio nevű jezsuita napnap után végbe vitt az Úrnak szenvedő szolgálín. Eledelt alig adott nekik s a mit kaptak, az is sokszor romlott volt. A várban néha-néha megforduló szegény, de jószívű emberek látva ezt az éheztetést, titokban csempészték nekik egy kis eledelt. De jaj volt annak, akit Kellio éles szeme ezen a csempészésen rajta kapott. Egyszer például egy szegény tót asszony egy kevés kenyeret adott a vértanuknak. Meglátta ezt Kellio; rögtön elfogatta őt, megverette és kalodába tétette, mintha

A vértanukat megszáno asszonyt kalodába teszik.

csak valami becstelen nőszemély lett volna. Tiszta ivóvízhez is ritkán jutottak szegények, mert a pocsolyából volt szabad csak inniok, ha Kellio látta. Alsó ruháikat nem engedték sohasé meg-

Börtönüket építették velök.

mosatni. Úgy segítettek tehát magukon, hogy titokban beledobták egyik vagy másik fehérneműjüket valami tócsába, s ha jó alkalom kínálkozott, titokban ismét kihúzták s kifacsarták. Ha azonban észrevették,

a mikor a ruhájukat vízbe dobták, azon vizesen kellett rögtön magukra öltetniök. Felhasználták őket minden súlyos munkára, s elképzelhetjük, mily neheze ére esett a szegény, meggyötört testü öreg lelké-

A porkoláb ütlegeli őket.

szeknek bilincsekre verten megrakott, nehéz targonczákat tolni a sánczokra. Ha egyik vagy másik a munkában elfáradt és pihenni akart, a felügyelő katonák mindjárt ütlegelték. Saját börtönüket is

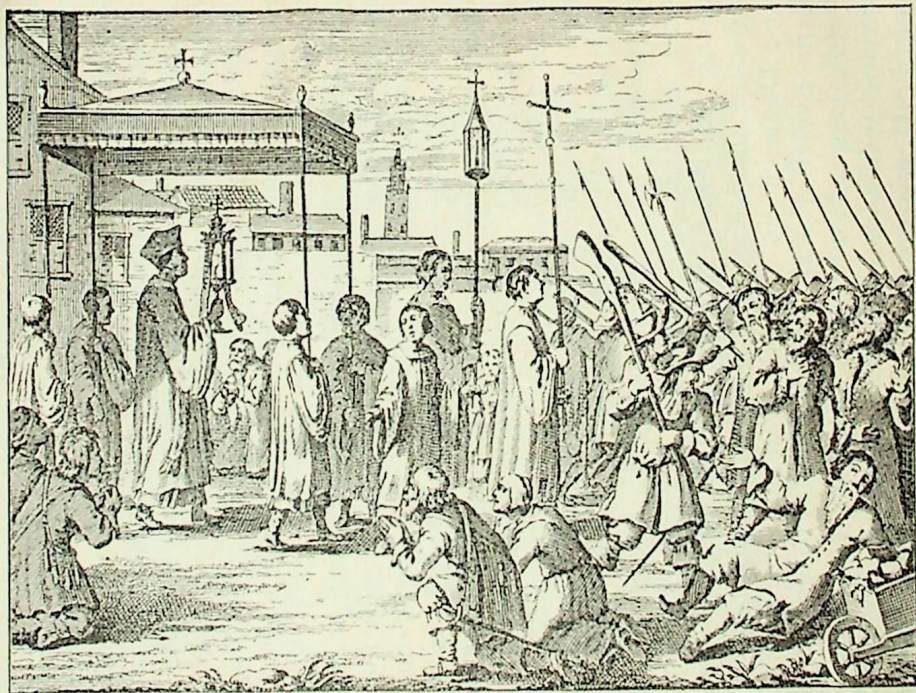
maguknak kellett felépíteniök, a melybe, ha esténként bementek, a porkoláb vacsora helyett sorra ütlegelte őket. De még éjszaka sem volt nyugalma. A durvalelkű katonák, ha észrevették, hogy vala-

A vértanukat rom. katolikus templomba vonszolják.

melyikök mélyen elaludt, puskaport hintettek mezítelen testére és azzal pörkölték meg bőrét. Nem volt nyugalma sem éjjel, sem nappal. Azt hinné az ember, hogy legalább az Úr napja nekik is nyu-

galom napja volt, de a sátánlelkű Kellio gondoskodott róla, hogy még vasárnapjuk se legyen botránkozás nélkül. Azt eszelte ki a szegények boszantására, hogy ha már róm. katholikussá sehogy sem akarnak lenni, legalább misét hallgassanak. E célból vasárnaponként egy csapat katonát rendelt ki s megparancsolta, hogy vértanuinkat a róm. kath. vártemplomba hurczolják. Mivel a vértanuk nem akartak menni, a katonák hol húzták, hol taszigálták, hol puskatussal ütlegelték őket, a mely nemes munkában Kellio is segédkezett. El lehet képzelni, mily épületes istentiszteletek voltak ezek, a mikor a hallgatók félholtan érkeztek meg a templomba és a templom kövezetére sebeikből csak úgy omlott a vér. Csak még egy gazságot említek fel, a melyet Kellio vértanuink boszantására kigondolt. Úgy intézte a dolgot, hogy ha őt beteghez hívják a vértanuk is azon az úton legyenek, a merre neki el kell mennie s mikor odaért, felszólította őket, hogy a kezében levő szentelt ostya előtt boruljanak le, a mit természetesen nem tettek meg. Ilyen alkalommal ismét igen sok dolga akadt a botnak, meg a puskatusnak a Jézus Krisztus által tanított szeretet nagyobb dicsőségére. Egyszer ily alkalommal Masáry Dánielen és Kóródy Jánoson összetörték a dárda nyelét; Kocsi Csergő Bálintot tüzes fáklyákkal verték meg. Mindez a gyötrelem talán nem fájt annyira testüknek-lelküknek, mint az, hogy Kellio megtiltotta, miszerint vértanuinkhoz látogatók jöjjenek, s ha messziről nagy költség, és fáradság árán

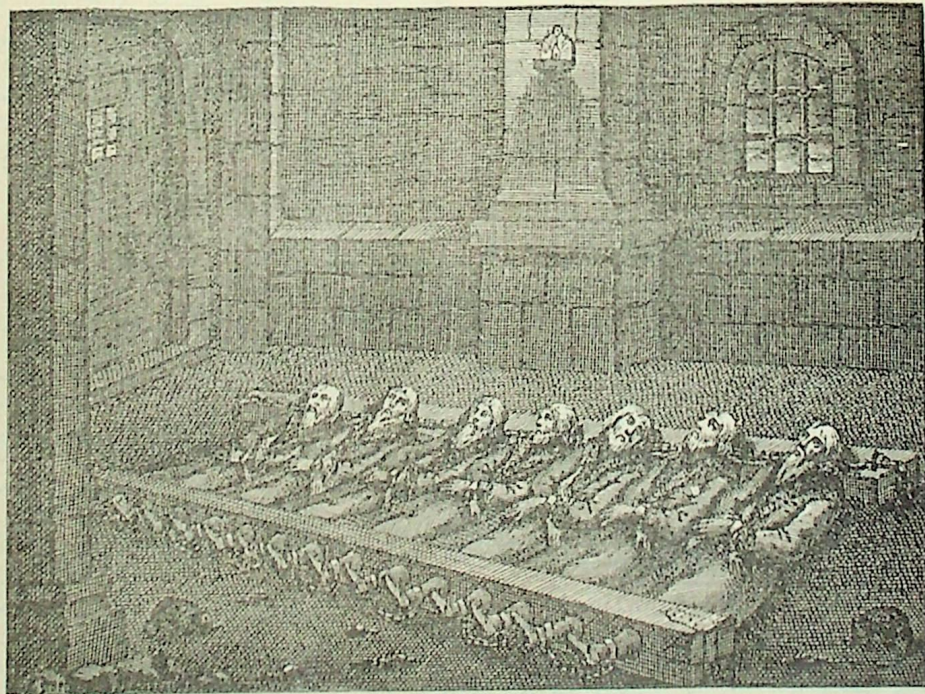
Az ostya előtt nem térdelnek le.

feleségük, gyermekük, testvérük avagy más rokonuk Lipótvárra jött, Kellio semmi szín alatt sem engedte meg, hogy egymást megláthassák. Igaz, hogy Kellio kibeszélhetlen keserőséget okozott a szegény szenvedőknek, de ezek sem szerezték meg neki azt az örömet, hogy róm. katolikusokká lettek volna. A lipótvári raboknak gyenge testét ugyan megtörhette, de erős lelkét még csak meg sem hajlíthatta.

Az eberhardi várkastélyba (Pozsony és Somorja közt) Szelepcsényi 6 ev. ref. vallásu elítéltet vitetett, úgymint: Némethi István nyárádi lelkészt, Farkasdi Dániel szemerei lelkészt, Némethy György szerecseni lelkészt, Gömöri Kanta Pál abafalvi, Szathmári István tapolczafői lelkészt, Veresmarti Tamás serkei tanítót, s ezeket, jóllehet meg voltak bilincselve, mindenféle nehéz munkára kényszerítette. Az érsek maga is sokat időzött Eberhardon és midőn hiába igyekezett a hitvallókat érvelés útján a róm. kath. vallásra áttéríteni, megfélekedezett Krisztus parancsáról és őket kegyetlenül megütlegelte. A térítés e legkevésbbé keresztyén megkísérlése közben egyszer Némethi Istvánt úgy megütötte, hogy karját többé nem használhatta, úgy hogy még akkor is, midőn Debreczenben és az erdélyi részeken járt, karját felkötve hordozta. A primás bánásmódja akkor vált legsértőbbé, mikor vendégek voltak a háznál. Ilyenkor a lakoma idején szegény hitvallóinkat is az étterembe rendelte, a hol az inasokkal együtt kellett szolgálniok, miközben a primás nemcsak sértő

szavakkal illette, de le is köpdöste őket. Veresmarti Tamás ezt a sok üldözést megúnta és valahogy elszökött a várból. De újra elfogták, irgalmatlanul elverték és a bozóki várba (Hontmegye, Korpona mellett) hurczolták. Ott még istentelenebbül bántak vele, úgyhogy lelki ereje megtörött és hivataláról leköszönt, mire a fogságból megszabadult. Az Eberhardon maradtak közül Szathmári István, hogy az ütlegektől és a fogságtól megmeneküljön, külsőleg áttért a róm. katolikus vallásra. De mikor megszabadult tettét keservesen megbánta, az ekléziát nyilvánosan megkövette és az ország nyugodtabb vidékein vállalt hivatalt. Gömöri Kanta Pál is megszabadult valahogyan és visszatért gyülekezetéhez. A többi három egy szerencsés alkalommal, a midőn ugyanis az ő elaludt, az eberhardi kastélyból szerencsésen elmenekült Magyarország békés vidékeire.

A kapuvári (Sopron m.) börtönbe nyolcz rabot vittek. (Beregszászi István hanvai, Kállai István, felső-vályi, Krasznai János(?), Rimaszombati Kis János csoltói, Szalai János runyai, Szendrei György balogi, Szendrei Márton harmaczi, P. Tatai Sámuel tornallyai ev. ref. lelkészek), a sárvári börtönbe meg tizenötöt, a kik közül hét ág. h. ev. lelkész (Czabányi Lányi János uhorkai, Csutka János felső-vásárdi, Glogovius János(?), Mensatori István korosi, Raphai-des János pásztói, Rohácsi János csermedi, Zsiviczki András sághi, Johannides Fülöp bajnai) nyolcz pedig ev. ref. ker. lelkész (Csúzi Cseh Jakab losonczy, Gömöri János uzapanyiti, Ladmaczi István szeliczki,

+ A sárvári várban 7 hétig bilincsekbe zárta.

Szentkirályi András zsípi, Mangó Szentpéteri István simonii, ifj. Szentpéteri István jánosii, Tököli István dobozi). Nem is merjük elmondani, hogy ezekkel a sárvári és kapuvári börtönökben sinlődő szegény vértanúkkal mi mindent elkövettek hóhérlóik, hogy őket hitüknek elhagyására rábirják. Ez azonban nem sikerült. A mellékelt kép azt ábrázolja, hogy a sárvári börtönben levők mikép feküdtek hét héten át bilincsbe zárva. E képet még látni is borzalmas, de az általa ábrázolt szenvedéseket végig küzdeni igazán Krisztus követőihez méltó lélek kellett. Kész volt a lelkük, de teste háromnak erőtelen. A gyenge nádszál megtörött. Vértanukká lettek.

El az embervásárra!

I. Mózes XLV: 4: „Én vagyok József, a ti testvértetek, a kit eladtatok Egyiptomba. XLIV. Zsol.: 13—16. Eladtad a te népedet, csúfsággul vetettél oda minket szenvedéseinknek, példaadásul vetettél oda a pogányoknak, fejcsóválásra a népeknek; gyalázatom naponta előttem van és arczám szégyene elborít engemet.“

A komáromi, lipótvári és berencsi hűséges hitvallókkal sehogy sem tudott boldogulni Kollonics és Szelepcsényi, meg azok a véredek, a kiket rájuk uszítottak; maguk is szégyelték már ezt a hosszú, sikertelen hóhérlást s hogy vértanuinkkal ne foglalkozhassék tovább a közvélemény, gondoskodniok kellett elvitelükről. A középkorban és az ujkor kezdetén

El az embervásárra

volt mód arra, hogy a hatalom és a rosszakarat el-
tüntesse az útban állókat. Ugy tettek az ilyenekkel,
mint még most is szokás Afrika vad népei között:

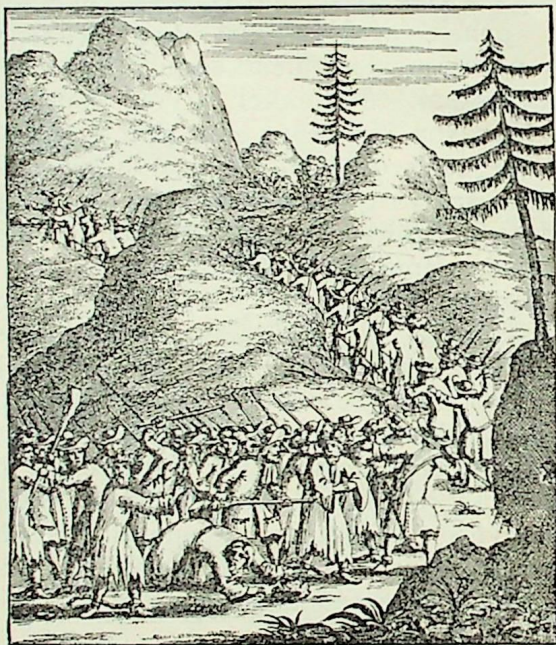
Útjok Alsó-Ausztrián át.

elvitték őket az embervásárra s ott eladták gályaraboknak.

A nápolyi (Olaszország déli részén fekszik) ember-
vásáron a rabokért ebben az időben meglehetősen pénzt
lehetett kapni. Szelepcsényi és Kollonics az ily Judás-

pénzt sem vetették meg s kaptak az alkalmon, a mely vértanuink eladását lehetővé tette. Lipót király Nápolyba egy segélycsapatot küldött az oda való alkirálynak. Kapóra jöttek Kollonicsnak, aki úgy rendelkezett, hogy a komáromi lipótvári, berencsi állhatatos hitvallók ennek a Nápolyba Gemanner György százados vezetése alatt menő segélycsapatnak őrizetére biztassanak és ezekkel együtt utazzanak oda. Ezen az utazáson újra ezer meg ezer szenvedés várt az Úr hűséges szolgálaira. Nyitra megyéből kocsin vitték őket kanyargós utakon Morvaországba. A mikor Magyar Bródbá értek, egy istenfélő róm. kath. plébános megszánta s megvendégelte őket. Morvaországi útjukban még egy ily emberséges róm. kath. papra találtak, a ki elcsigázott testű lelkészeinket meglátva, így szólt: „Im a keresztyének felülmulják a zsidókat, törököket és a vadnépeket a kegyetlenkedésben.“ További utazásuk irányát nem tudjuk. Tény az, hogy az 1675. márczius havában Alsó-Ausztria Schottwien nevű városába értek. Innét nagy keservesen ájtutottak a Semmering nevű magas hegyen át a Mura folyóig. Itt tutajra ültek s a durva katonák őrizete mellett Gráczba Stájerország fővárosába érkeztek. Gráczban egy félreeső vendégfogadó házba vitték őket s a katonák megengedték, hogy a vendéglőstől ennivalót vegyenek, a minek árát becsülettel ki is fizették. De mikor el akartak menni, a vendéglősnek sok követelni valója akadt. Szegény hitvallóink ezt kifizetni nem tudták, mire a vendéglős a katonák beleegyezésével kifosztogatta őket,

Igy hajtotta be a vendéglős a korhely katonák adóságát szegény hitvallóinkon. E szégyenletes eset után újra hajóra kellett ülniök, a mely gyötrőkkel együtt a Mura folyón leszállította őket Ehrenhausen, nevű

A trieszti úton.

városba. E várostól kezdve újra gyalog kellett folytatniok utjukat Marburg, Feistriz, Cilli, Laibach városokon át egészen Triesztig. Mire szegények Gráczbá értek, már akkorra is nagyon elrongyolódott láb-

belijök. A további útban már nagyrészt mezitláb kellett menniök sziklán, havon, jégen, sárban vízben egyiránt. Nem csoda tehát, ha soknak kisebesedett a lába, e sebből pedig szivárgott ki a vér keserves útjukra. Nemcsak a talpuk lett sebessé, hanem a bilincs is nagy sebeket vajt lábuk szárán. Kértek, könyörögtek tehát, vétessék le már végre valahára a bilincseket, hisz ugyis alig tudnak menni. A kőszivű katonák végre megengedték a bilincsek levételét, de nem volt szabad kovácsot hívniok, hanem maguknak kellett kövekkel leütni egymás lábáról a bilincseket. Egy jellemző dolgot nem mulaszthatok el idejegyezni. Mikor szegény hitvallóink így elcsigázva, kiéhezve, félmeztelenül, véresre verve, sebekkel tele elvonultak egy-egy falu mellett, a falu lakói rendesen szánakozva, könnyekig meghatva nézték szenvedő embertársaikat. Szóval sok irgalmas szamaritánusra akadtak. De mikor Triesztbe értek, láttak levitákat és papokat is, a kik talán értettek a tudományos szörszálhasogatáshoz, de arról az irgalomról, a melyet az Úr Jézus Krisztus hirdetett, nem akartak tudni semmit sem s míg a falusi szegény nép siránkozva nézte vértanuinkat, a trieszti róm. kath. papok állásuknak örök szégyenére és gyalázatára kicsődítették a csöcseléket s ennek szeme láttára és füle hallatára csúfolták a szegény szenvedőket. Gemanner kapitány meg csúfságul tövig nyiratta szakállukat, bajuszukat; minden ruhájukat leszedette róluk s mintha még nem jártak volna eleget s nem lennének végleg kimerülve, megparancsolta, hogy fel s alá járjanak.

Később azt az ajánlatot tette Gemanner kapitány, hogy legyenek katonákká. Vértanuink ezt az ajánlatot erélyesen visszautasították s így szóltak: „Talán be akarsz szennyezni a mi dicsőséges királyunk nevét, hogy ily elgyötört, koldussá lett embereket akarsz katonáivá tenni; ugyan mit szólna a többi király, ha ezt meghallaná?” Ez a férfias beszéd annyira dühbe hozta Gemannert, hogy a rabokat egy istállóba záratta s megparancsolta katonáinak, hogy se kenyeret, de még csak vizet se adjanak be a raboknak. Gemanner éktelen káromkodás között még azt is kijelentette, hogy nemsokára már megszabadulnak egymástól, elég mély a tenger, majd elnyeli az őket. Hiába vonta meg Gemanner az istállóba zártaktól még a kenyeret és a vizet is, durva lelkű katonái jobb szívéek voltak nála s a maguk kenyeréből az ajtóhasadékon át adtak be titkon az éhezőknek s módját ejtették annak is, hogy szomjan ne haljanak. Hiába fenyegetődözött Gemanner, hogy a rabokat a tengerbe dobhatja. Majdnem megfordítva történt. Gemanner katonái, a mikor megtudták, hogy Nápolyban már nem Lipót király, hanem a spanyolok szolgálatában lesznek, lázongani kezdtek. Hogy tehát a békétlenség még nagyobb ne legyen, Gemanner 18 napi trieszti tartózkodás után sietve tengeri hajóra szállította őket, a rabokat meg a hajó piszkos fenekére tuszkolta be husvét hétfőjén ápr. 8-án. A hajó sok vihar után 14 nap múlva Olaszország partján Pescara városnál kötött ki. Pescarától kezdve újra gyalogolni kellett.

Síralmas út Pescarából Nápolyba,

Nagy keservesen el tudtak jutni sok ütlegetés közben Chieti (olv. Kjeti) városáig, de itt már annyira ki voltak éhezve és elcsigázva, hogy hatot közülök még akkor is a chietii börtönben kellett hagyni, mikor már a többiek Nápoly felé elmentek. E hat közé tartozott Miskolczy Mihály is, a ki menni egyáltalában már nem tudott, tehát társai pokróczba takarva vitték magukkal. Nemcsak a hat beteg, de a többiek is közel jutottak Chietiben a halálhoz, az éhenhaláshoz. Elküldtek tehát a róm. kath. püspökhöz, könyörüljön rajtuk s adjon nekik némi kis eledelt. A püspök meghallgatta kérésüket s megmentette őket az éhenhalástól. De mikor hitvallóink határozottan kijelentették, hogy ők semmi szin alatt sem lesznek róm. kathólikussá, a püspök minden jótéteményt megvont tőlük. A súlyosan megbetegültek közé tartozott Harsányi István is, a kivel a fogságban megismerkedett Moró Jácint, ortonai jegyző, szintén fogoly, de nem vallásáért, hanem gyilkolásért. Ez a gyilkos, mikor látta, hogy a püspök bőkezősége megszűnt, a mit csak a maga szájától megvonhatott, az Úr szenvedő szolgáinak adta. Harsányi és társai hálás szívvel vették ezt s a testi táplálék fejében lelki táplálékkal, Isten ígéjével vigasztalták, építették nemsokára bekövetkezett haláláig. Ez a megtért gonosztevő Moró Jácint haldoklása közben így szólott: „Harsányi István, jó emberem, bizonyos vagyok benne, hogy az Isten gondot visel rólad, mert te igazán jó ember vagy.“

Chietiben csak hatan maradtak hátra; t. i. a betegek,

a többi harminczötnek előre kellett mennie. Hajtották őket kinzóik Nápoly felé. Ezek közül is Gócs Mihály és Hély Gergely Aversa közelében meghaltak, de nem temették el őket. Capracotta (olv.

Eladják őket gályarabnak.

Kaprakotta) városnál elszökött Lányi György. Nem messze innét épen valami sziklás hely mellett ment el a menet, a hol Simonidesz János és Maszniczius

Tóbiás (az ajánlás írójának őse) ruhája egy csipkebokorba akadt.

Hiába próbálták magukat kiszabadítani, a csipkebokor fogva tartotta őket, a menet meg ügyet se vetett kinlódásukra. Ott maradtak tehát a csipkebokornál mindaddig, míg üldözőik jó messze előre nem jutottak. Ekkor nagy keservesen kibontakoztak a csipkebokorból s szabadok lettek. A többi harmincz fogoly 1675. május 7-én Nápolyba érkezett. Másnap már eladták őket személyenként 50 drb aranyon (mintegy 250—300 frt) s szétosztották a Szent-Januarius, Szűz-Mária, Szent-Klára és más nevű gályákra.

A gályákon.

Zsol. 144. Nyujtsd le kezedet a magasból; szabadíts ki és ments meg engem a nagy vizekből, az idegen fiak kezéből.

Ferenczy és Ballagi nevű tudósaink a következőképen magyarázzák meg, hogy mi a gálya és a gályarabság.

A gálya a középkornak, legkivált a Középtengeren használt legnagyobb evezős hadihajója, mely azonban vitorlákkal is fel volt szerelve. A gálya 35—45 méter hosszú, 4—5 méter széles, lapos fenekű jármű volt, két, ritkán három árbocczal, melyek azonban csak egy-egy aránytalan hosszú és póznarudra öltött háromszögletes vitorlát hordtak. Az aránylag alacsony árbocz ormán alul egy mellvédővel és lörésekkel ellátott árboczkosár volt alkal-

A vértanúk a nápolyi kikötőben.

mazva, melyben a támadás pillanatában a lövészek állottak. A kapitány a kormánynál lakott. Az ő helyétől a hajó közepén az evezőpadok között a hajó elejéig deszkapadozaton lehetett eljutni. A hajó orrán, a fedélzeten volt elhelyezve az ágyuüteg. A fedélzet alatt meg különféle kamarák és üregek voltak az élelmi szerek és egyéb tárgyak elhelyezésére. A hajó két oldalán, a fedélzeten voltak az evezőpadok, melyeknek mindegyikén egytől kezdve egész hat ember is ült, arczczal a hajó hátulja felé fordulva és legnagyobb része a padhoz lánczolva, rendesen minden ruházat nélkül. A gályáknak oldalankint többnyire 24—24 evezője volt, és minden evezőt átlag 4—5 ember hajtott. A gálya legénységét a katonaságon és egynéhány tengerészen kívül a következők képezték: a kapitány, — az ő alantosai, kikre az evezősöknek lánczra verése és a bilincseknek levevése volt bizva, — a vezetők, kik az együttes evezést és a hajófordulatokat vezényelték, — a felvigyázók, kik a járó deszkákon állva, botokkal, korbáccsal, bikacsökkel és más ütő eszközökkel buzdították az evezősöket — és végre az evezős emberek, a gályarabok. Egy gályának legénysége megközelítőleg 450 emberből állott és pedig 220 gályarabból és 230 szabad emberből, mely utóbbiak közül 30 matróz a vitorlákat kezelte, míg a többi 200 kizárólag katona volt.

A gályarabság az a meggyalázó büntetésmód, a mely a XIV. század óta a földközi-tengermelléki hatalmasságoknál általános szokássá vált. A gályarabokat,

miután vállukon tüzes vassal megbélyegezték, szakállukat, bajuszukat s hajukat leborotválták, török ruhába vagy inkább rongyokba öltöztetve lánczolták az evezőpadokhoz. Amint „dalladzanak,” vagyis vonják az evezőt: egyik lapát sem fölözi a másikat. A súlyos „dalevedző” minden rántásra majd kitépi karjukat, főkép, ha szemközt kapják a hullámot.

A dalladás néha 15—20 óra hosszat tart naponkint, mialatt a „hóhérló pallér” bikacsökkel veri véresre az alélodozó rabokat. Evezés közben a rabok száját fölpeczkelték, hogy ne jajgathassanak. A rabot torkon ragadták, s a szájába tolták a pöczköt, amely ott magától föl pattant. Etetés idején a hajós-tisztek kivették a gályarabok szájából a pöczköt, s eczetes vagy csigerbe mártott kétszersültet tömtek a szájukba. Kikötőben vagy pihenés idején vályuban tálaltak fel minden evezőpad elé egy kis korpát, kását vagy babot. A kipeczkelt száju rabok úgyszólván elszoktak a beszéd-től. A hajóra lépő idegent hu-hu-hu! kiáltással üdvözölték, s estenden, miután a hajón levő jézsuita elvégezte a litániát, a lefekvés idejét kutyaszerű egyhangu üvöltéssel jelezték. E szomorú capistráng után az evezéstől és a folytonos ütlegetéstől elkinzottak kimerülten kuporodtak a pad alá, vagy, hogy saját rondaságukat kikerüljék, a padra, éjjeli álmra. Az emberfeletti munka, a hajón levő rettenetes bűz s a pogánynál pogányabb bánásmód minél hamarább megszabadítá a rabokat e földi pokolból. Amelyik kidőlt, arról hamarosan leverték a bilincseket, s a tengerbe vetették holt-

testét. A gályarabokat főképp a szájfene vagy skorbut pusztította, mely a rossz táplálkozás miatt, mondhatni járványszerűleg dühöngött köztük. A legtöbb gályarab az átkozott gályákról nem is menekült másképp, mint a halál révén, hacsak az isteni kegyelem egyéb ként ki nem szabadította őket.

A mi gályarabjainkat kiszabadította az isteni kegyelem nem a halálrévén, de életben. Igaz, hogy a halálnak is gazdag aratása volt. Paulovits Mihály, Szilvász István, Fileki István és Borhidai Miklós csak a halálrévén szabadultak meg. De megmutatta Isten, hogy az ő keze másféle szabadításban sem rövidült meg.

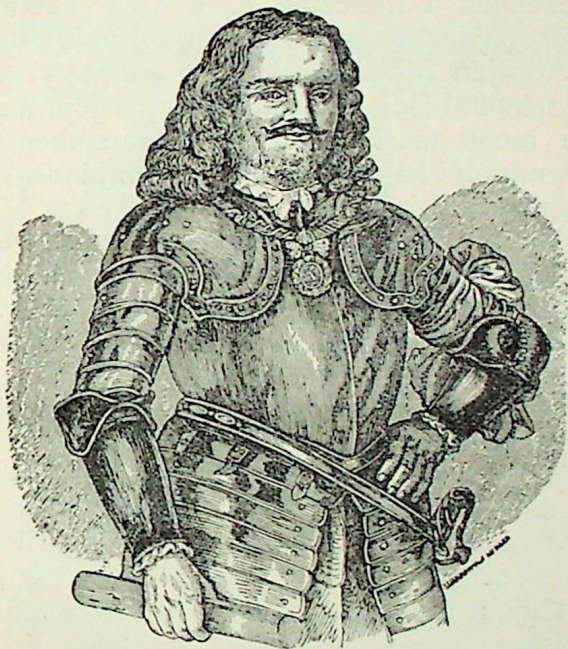
A szabadulás.

II. Kor. IV. 8. 9. Mindenkép nyomorgattatunk, de meg nem szorítottatunk; kétségeskedtünk, de kétségbe nem estünk.

Üldöztetünk, de el nem hagytunk, tiportatunk, de el nem veszünk.

Régi példaszó az és igaz is, hogy a hol legnagyobb a veszedelem, ott legközelebb Istennek segítsége. Az isteni kegyelem sok pártfogót támasztott hitvallóinknak. Örök emlékül álljon itt nápolyi jóltevőik neve: Veltz György, Reilland Jakab, Langenmanter Baltazár, Am-Ende János Henrik, Veickhman Dániel, Strauss Ferencz Kristóf, Veltz János Fülöp, Kohn Albrecht. E férfiak közül különösen Veltz György volt az, a ki ha csak módját ejthette, felkereste gályarabjainkat, pénzt adott nekik és a mi fő, sok-sok levelet irt az evangyéliomi országokba,

a melyekben ezeknek a szegény gályaraboknak minden baját elpanaszolta és segítséget kért számukra. Arról is gondoskodott, hogy a chietii hat fogoly közül még életben maradt kettő se szenved-

Ruyter Adorján Mihály, holland tengernagy.

jen rövidséget. Sőt a kiszabadult Simonideszt és Masnicziust is házába fogadta és tartotta őket.

Veltz György sok levelezésének meglett a kívánt eredménye.

Európa evangyéliomi protestáns országai borza-

lommal hallották a gályarabok sorsát s nagyon érdeklődtek kiszabadulásuk iránt, a mire kedvező alkalom nyílt. A németalföldi szövetséges rendek ugyanis a spanyolokkal ez idő szerint szövetségben lévén, ezeknek a francziák ellen való háborújához segítségül hajóhadat küldöttek a Földközi tengerre Ruyter Adorján Mihály hollandi tengernagy vezetése alatt. A németalföldi hajóhad néhány hajója a nápolyi kikötőbe ment az 1675. esztendő december hónapjában. A nápolyi hajók vezetője, Haen János, értesült nápolyi gályarabjaink keserves sorsáról és az ő hajóira rendelt Vireth Egyed, hollandi ev. ref. keresztyén lelkésznek meghagyta, hogy gályarabjainkat keresse fel s a következő kérdésekre kérjen tőlük választ:

1. Fogságotok előtt miért hívtak benneteket Pozsonyba?

2. Egybehívástok kinek parancsolatjára történt?

3. Mikor történt az egybehívás?

4. Mi bűnnel vádoltak benneteket és miért lettetek bebörtönözve?

5. Miként jutottatok az első fogságból e nyomorúságba, a gályákra?

6. Vajjon a császár ítélte-e titeket a gályákra, vagy másképen esett az?

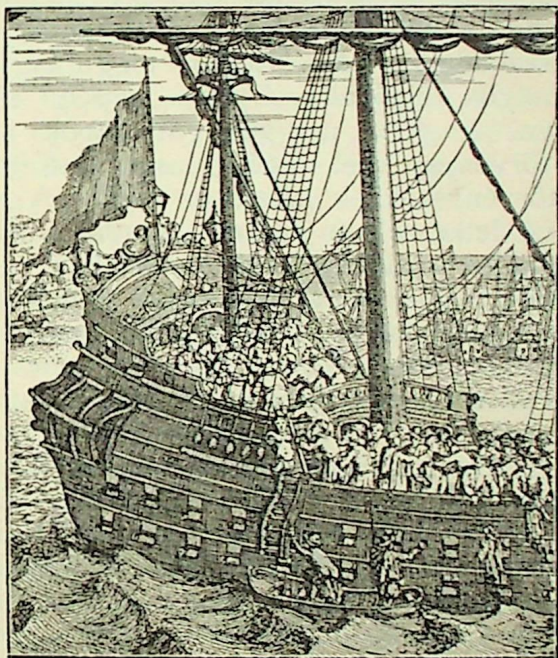
7. Pénzért adtak-e el titeket ide, s ha úgy, fejenként mennyiért?

8. Mi a neve mindeniteknek? Micsoda városba vagy faluban volt pap?

9. Iparkodnak-e magyarországi atyátokfiai titeket kiszabadítani?

10. Micsoda eszközt gondoltok legjobbnak a ti szabadulástokra és előbbi tisztességeteknek visszanyerésére?

Gályarabjaink válasza annyira világossá tette

Isten kegyelméből kiszabadulván, Ruyter hajóján hálálkodnak. ártatlanságukat, hogy Haen helyettes tengernagy a nápolyi alkirálytól kieszközölte szabadon bocsáttatásukat. Szabadságukat azonban mégsem nyerték vissza. Haennek ugyanis váratlanul el kellett mennie Nápoly-

ból hajóival együtt a háború érdekében. Úgy látszott, a gályarabok hiába imádkoztak így: Mikor kiáltok, hallgass meg engem igazságomnak Istene; könyörülj rajtam és halld meg az én imádságomat. [4 Zsolt.: 2] S már-már maguk sem hitték, hogy megláthatják az Úr javait az élőknek földén. [27 Zsoltár: 13] Végre ütött a szabadulás órája. Ruyter tengernagy maga jött Nápolyba hajóhadával és a nápolyi alkirályt felszólította, hogy a magyar gályarabok ügyét a nápolyi törvényszékekkel újból vizsgálta meg. A nápolyi törvényszéknek ítélete ez volt: „A jelenleg fogva levő lelkészek és tanárok ártatlanoknak találattván, minden további késedelmezés nélkül szabadon bocsátandók.“ Ime: az Úr felhossa a te igazságodat, mint a világosságot és a te jogodat, miként a delet [37 Zsoltár: 6]. 1676. febr. 11-én ezen ítélet alapján 23 gályarab szabadult ki a gályákról. Lábukról levették a bilincset s a jó hollandus tisztek csónakon vitték őket Ruyter hajóihoz. Örömben Istenüknek adtak hálát s a XLVI, LXXIV, LXXV zsoltárt énekelve, dicsérték Isten nagyságos dolgait. Haen János helyettes tengernagy örömkönnyek közt fogadta őket s öleléssel szorította szegényeket magához. Más nap még három gályarab szabadult ki, úgy hogy 26 főből állott az örvendő kis sereg, a melyet Ruyter hajójára vittek át. El lehet gondolni, hogy néztek ki a megszabadultak. Testük összeaszva, félmeztelenül, rongyosan, sebekkel telten. Ruyter, a hős tengernagy, nem nézte az Úr szolgáinak koldus állapotát, hanem testvéri öleléssel fogadta őket.

Ekkor érte életében a legnagyobb öröm, a melyet így fejezett ki: „Sok győzelmet vívtam életemnek minden rendiben ellenségeim felett, de ez az én legfényesebb diadalom, a melylyel Krisztusnak ártatlan szolgálát az elviselhetlen terhek alól kiszabadítottam.“ Egy megszívlelendő intése is volt Ruyternek. Így szólt ugyanis a kiszabadultakhoz: „Ime láthatjátok, hogy titeket eltiport a közös ellenség és egyformán gonoszul bánt veletek, míg ti egyetértés helyett versengtek egymással.“ Ruyter egy kis ideig hajóin tartotta a lelkészeket, tisztességes ruhával s minden szükségessel ellátta őket. Mikor pedig a háború őt tova szolitotta, a gályarabokat felültette egy Velenczébe menő angol hajóra. Ezen a hajón szerencsésen meg is érkeztek Velenczébe.

Velenczében is több német avagy francia származású ev. prot., különösen kereskedéssel foglalkozó férfit, a kik nagyrészt a Rialto híd mellett levő német kereskedő telepen laktak. E telep ev. ref. lelkésze Zaffi Miklós volt. A legelőkelőbb jótevők: Laubenfeldi Lauber Miklós, Schorer János, Konstantin Albert, Gennasius [németesen Jenatsch] János Illés voltak. Ők teremtték elő nemcsak a Nápolyból érkezett gályaraboknak szükséges pénzt, de a kapuvári és sárvári börtönökből Buccariba [olv. Bukkari Fiume mellett] szállított és ott győtrött foglyok kiváltásáról is részben ők gondoskodtak. Zaffi Miklós volt ennek az istenes munkásságnak a lelke. A velencei evangéliumi vallású kereskedőket ő buzdította adakozásra. Ő irt töméntelen levelet

Zürichbe, Genfbe, Báselbe, Hollandiába és Németországba az evangéliumi vallás vezérférfiaihoz. Ennek eredményeképp feljegyezzük, hogy II. Károly angol király megparancsolta, miszerint birodalmában segélypénzt gyűjtsenek. Bruininx Hamel hollandi nagykövet meg Bécsben egy nagy könyvet irt a gályarabok szenvedéséről s ezek kiszabadítását a svéd nagykövettel, Oxenstierna Benedek gróffal együtt követelte. Helvétiaiban 14,490 frt. gyűlt össze a gályarabok javára, amely pénzzel Zaffi a velencei kereskedőket kárpótolta.

Kiszabadultak a buccárii foglyok is, a kik Velenczébe jöttek át 1676. május 26-án névszerint a következő ev. ref. keresztyén lelkészek: Ladmaczi István szeliczi, Mangó Szentpéteri István, simonii, Rimaszombati Kiss János csoltói, P. Tatai Sámuel tornallyai és Kállai István felsővályii lelkészek. Velencei pártfogóik a Mária Formosa téren levő vendégfogadóba szállították őket. Négyen maguk fel tudtak menni a négy emeletes épületbe, de Kállai István annyira gyenge volt, hogy Albert Konstantin, velencei pártfogójuk ölébe vette őt és úgy vitte fel lakására. Szegény Kállai nem bírta ki fájdalmait, rövid idő múlva meghalt. A velencei gyülekezet Lido szigetén temette el.

Ugy a Nápolyból, mint a Buccariból kiszabadultak jó ideig nem voltak képesek Velenczét elhagyni. Betegek voltak, gyengék voltak. De az isteni kegyelem az orvosi ügyesség és a felebarátok szeretete útján meggyógyította, megerősítette őket.

Az 1676-ik év május 8-tól fogva időközönként több csapatra osztan, útravalóval bőségesen ellátottan elindulnak Velenczéből Helvetiába. Utközben Padua, Vicenza, Verona, Brescia, Bergamo, Chiavenna olasz városokon mentek át. Innét a Bergell nevű szoroson át a felsőengadini örök hóval borított hegyek által környezett völgybe jutottak. Ez a terület már egészen ev. ref. keresztyén lakosság kezében volt. Híre ment neki, hogy a gályarabok az engadini völgybe érkeztek. E hirre az egész vidék népe, mintegy parancsszóra tódult, hogy a szegény kiszabadultakat megláthassa. Boldog volt, a ki valamit adhatott nekik; boldog, a ki ruhájukat érintette. A Samaden városbeliek 4 napig maguknál tartották őket s csak akkor eresztették el nagy nehezen. A felsőengadini völgyből a Flüela szorosán s Schanfigg nevű völgyön át Chur városába (Helvetia Graubünden nevű megyéjében) jutottak óriási hegyeken át.

Itt is kitörő örömmel fogadják őket s maga a városi tanács intézkedik méltó ellátásukról. Nyolcz napon át kedveskednek nekik, de tovább nem tudják őket marasztani. A valeni és a zürichi tavon át Zürichbe érnek (Helvetia egyik legnagyobb városa). A zürichi városi tanács, az ev. ref. lelkészek és a város lakossága mindent elkövetnek, hogy kedves vendégeik jól érezzék magukat körükben. Heidegger János Henrik, a zürichi lelkészi tanács elnöke az egyháztanács épületében, Escher János Henrik városi főember a városházán üdvözölte

Sellyei István pápai lelkész.

Harsányi István rimaszombati lelkész.

öket gyöngyörű beszéddel. Az istentisztelet után meg nagy vendégségre gyűlt össze a városnak színe java, hogy szemtől-szembe lássa azokat a dicső férfiakat, a kiknek szenvedéséről levelek útján már oly sokat hallottak, a kiknek kiszabadulására oly sokat tettek s íme most Isten kegyelméből vendégül tisztelhetik őket.

Szegény gályarabjainkat annyira megszerették a zürichiek, hogy másfél esztendeig adtak nekik a legelölkelőbb zürichi családok teljes ellátást. Hálás emlékül ide iktatom azon zürichi vendégszerető család nevét a melynek utódai ma is köztünk élnek; ez a Burckhardt Konrád családja, melynek egyik ivadékja bélavári Burckhardt Konrád, a magyar főrendiház tagja, a másik Burckhardt Károly pozsonyi gyárigazgató. A gályarabok a Zürichben töltött másfél év alatt magukhoz tértek, fáradalmaikat, gyötrelmeiket kipihenték s több csapatra osztva bejárták azokat a helvecziai városokat, a melyek kiszabadításukra adakoztak. Zürichi tartózkodásuk idejéről több kedves emlék maradt fenn. Kaegi János bilteni (Glarus megyében Helvecziában) ev. ref. lelkész felkérte őket emléksorok írására, a mely kérdésnek készséggel eleget is tettek. Ezek az emléksorok most a debreczeni kollégium könyvtárában vannak. Lavater János zürichi tanár meg arra kérte őket, hogy írják le életük történetét. A gályarabok megható sorokban írták le rövid életrajzukat. Hospinian Rudolf János, Séllyei István házigazdája Meyer Konrád zürichi festőt bizta meg azzal, hogy

Séllyei és Harsányi arczképét fesse le. E képeket én is ide iktattam könyvecskémbe, de hadd álljon itt az ő énekük is:

Magyar gályarabok éneke.

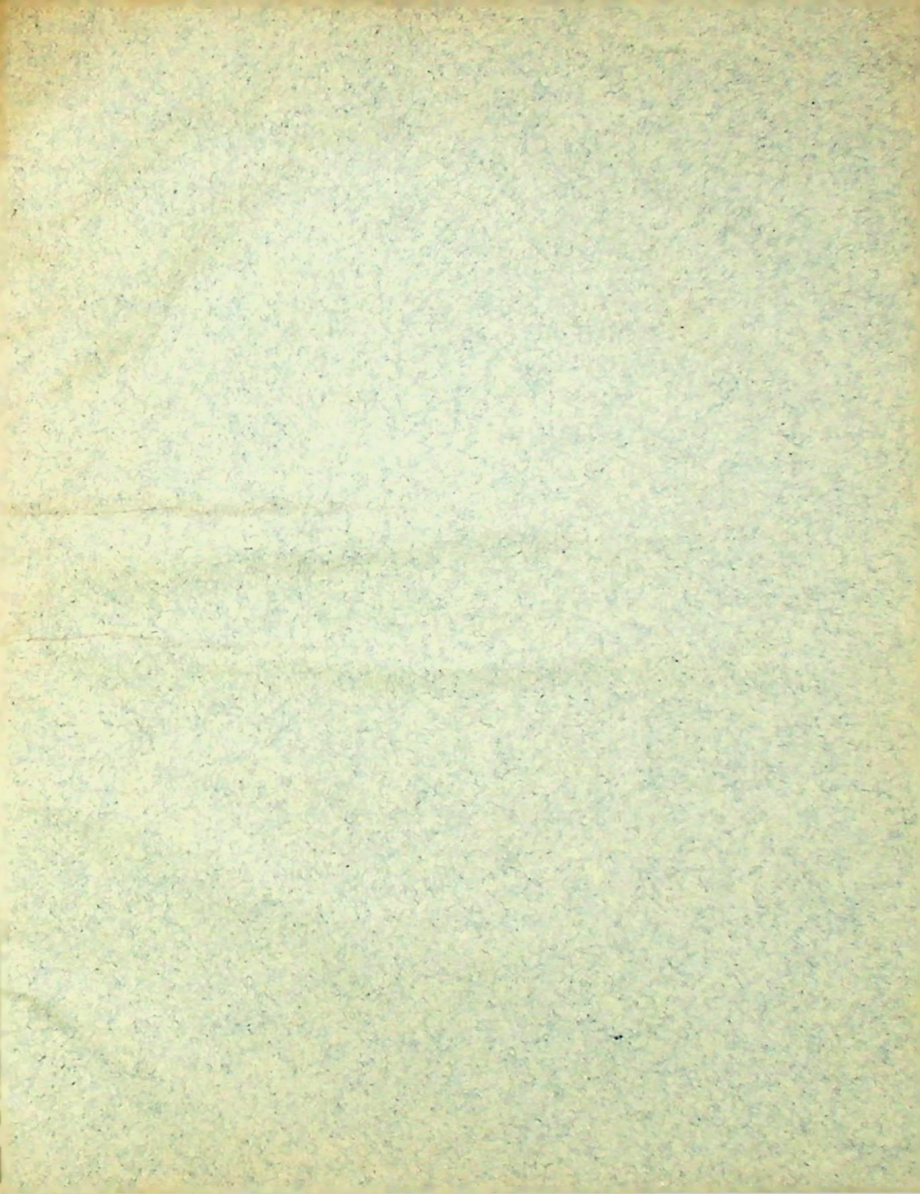
1. Térj magadhoz drága Sion!
Van még neked Istened,
Ki atyádként felkaroljon,
S szívét ossza meg veled.
Azt bünteti, kit szeret;
Másképp ő nem is tehet.
Sion! ezt hát gondoljad meg;
Szabj határt bús gyötrelmednek. | 3. Bár hordozva zsarnok lánczát,
Érne kínos rabhalál,
Ha hitedet el nem játszád,
Utad égbe nyitva áll.
Örvendj mindig és vigadj,
Emlékezz, ki népe vagy?
Sion! Nincs több Isten egynél,
Benne hát ne kételkedjél! |
|--|--|

Véssük az ő dicső emléküket szívünkre, s legyünk apáink szenvedésével, vérével megpecsételt hitünkhöz sírig tartó hűséggel, az ellenünk vétőkhöz bocsánattal, s tartsunk magunktól távol minden vallási gyűlölködést, amelyre oly elriasztó példát szolgáltattak a pozsonyi vértörvényszék tagjai.

A mi evangyéliomi keresztyén vallásunk és magyar hazánk javát az munkálja igazán, aki betölti Krisztus törvényét:

Erről ismerik meg mindenek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek (Ján. 13. 35.).

1801. júnó

Hitbajnokaink névsora.

I. Nápolyba jutás előtt olasz földön elmenekültek: Láni György korponai, Simonides János breznóbányai ág. h. evang. tanítók, Masnicius Tóbiás illavai ág. h. ev. lelkész. (3.)

II. A kiszabadulás előtt a szenvedések alatt elhaltak: Miskolczi Mihály füleki, Huszti Mihály sajókeszi, Kórodi János cseglei, Szecsei János sághi, Füleki István napradi, Szilvási István császári ev. református lelkészek, Gócs Mihály kálnói, Ilyés Gergely malomsoki, Borhidai Miklós szentandrási, Mazári Dániel tamásii, Trifkovics János lestei ág. h. evang. lelkészek, Paulovics Mihály turócz-szent-mártoni ág. h. ev. tanító. (12.)

III. A kiszabadulást megérték: Séllyei István pápai lelkész és püspök, Kocsi Csergő Bálint pápai tanár, Harsányi István rimaszombati, Czeglégi Péter lévai. Bátorkeszi István veszprémi, Sajó Szentpéteri Márton hetényi, Alistali György szőnyi, Kálnai Péter putnoki, Karasznai Mihály keleméri, Komáromi Sülye István ácsi, Köpeczi Balázs szkárosi, Körmendi György barsi (esperes), Otrókoci Főris Ferencz rima-szécsi, Szalóczi Mihály zubogyi, Szodói Balogh András sárói, Szomodi János szendi. Ujvári János mező-őrsi, Jablonczay János bélyei, lelkészek, Simonyi Péter simoni tanító, ev reformátusok. Bugány Miklós sajó-gömöri, Leporini Miklós poltári, Nikléczi Boldizsár alsó sztrehovai, Nikléczi Sámuel ujbányai, Turóczi Végh András füleki, Zsedényi István dörgicsei lelkészek, Steller Tamás beszterczebányai tanító, ág. h. evangélikus. (26.)

